

ƏLİXAN MUSAYEV

**10
HAQQ**

Bakı – 2002

Mərhəmətli və rəhimli olan Allahın adı ilə!

MÜQƏDDİMƏ

Şükr və tərif Allaha məxsusdur. Biz ona şükr edirik, Onu tərif edirik, Onu köməyə çağırırıq, Ondan bağışlanma diləyirik, nəfslərimizdəki şərdən, əməllərimizdəki pisləklərdən qorunmaq üçün Allaha sığınırıq. Allahın haqq yoluna yönəltdiyi şəxsi azdıran, azdırdığı şəxsi isə yoluna yönəldən tapılmaz. Şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə haqqı olan tanrı yoxdur, Onun şəriki yoxdur və şəhadət edirəm ki, Məhəmməd Onun qulu və elçisidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ، وَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٧﴾

«Ey iman gətirən kəslər! Allahdan lazımınca qorxun və yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün!» («Ali İmran» surəsi, 102-ci ayə).¹

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ لِلَّهِ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١٠١﴾

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlf edən, ondan zövcəsini (Həvvani) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun! (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər istədiyiniz) Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən həzər edin! Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir!» («ən-Nisa» surəsi, 1).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧١﴾ يُضْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٢﴾

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə nail olar» («əl-Əhzab» surəsi, 70-71).

¹ Kitabçada işlənmiş Qur'an ayələrinin və hədislərin tərcüməsi yalnız təxmini mə'nəni bildirir.

Müsəlman qardaş və bacılarım! Bu müxtəsər və maraqlı risalə sizi ədalətli olmağa sövq edər və hər bir haqqı olanın haqqını ödəməyə vadar edər. Bu haqlar hər bir müsəlman üçün ən mühüm olan haqdır və bu haqları ödəmək hər bir müsəlmanın borcudur.

Əzəmətli Allahdan rica edirik ki, Allah sübhanəhu təalanın Kitabını və Rəsulullahın (Ona Allahın salavatı və salamı olsun! – səlləllahu ‘əleyhi və əlihi və səlləm – s.ə.v) Sünnəsini öz həyatının bütün sahələrində rəhbər tutan (cəmi) müsəlman ümmətinə uğurlar bəxş etsin. O, doğrudan da eşidən və cavab verəndir. Sonuncu duamız budur: əl-həmdü lilləhi rabbil-ələmin» – Aləmlərin Rəbbi Allaha şükürlər olsun!

Əlixan MUSAYEV

I HAQQ

Allahın haqqı

Bu haqq hər bir müsəlman üçün ən mühüm olan haqdır. Bu əzəmətli haqqı ödəmək hər bir müsəlmanın borcudur. Allah-təala bizi analarımızın bətnlərində bir şəkildən başqa şəkllə salıb, sonra insan olaraq bu dünyaya gətirib:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَائِلَاتٍ مِنْ طِينٍ ﴿٧٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٧٨﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ لِلَّهِ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿٧٩﴾

«Biz, həqiqətən, insanı tər-təmiz (süzülmüş) palçıqdan yaratdıq. Sonra onu (Adəm övladını) nütfə halında möhkəm bir yerdə (ana bətnində) yerləşdirdik. Sonra nütfəni laxtalanmış qana çevirdik, sonra laxtalanmış qanı bir parça ət etdik, sonra o bir parça əti sümüklərə döndərdik, sonra sümükləri ətlə ördükdük və daha sonra onu yeni bir məxluq olaraq yaratdıq. Yaradanların ən gözəli olan Allah nə qədər uca, nə qədər uludur!» («əl-Mu‘minun» surəsi, 12-14).

Allah-təala biz insanlara bol ne‘mətlər verib ki, bəlkə ona şükr edək:

وَاللَّهُ آخِرَ حِكْمِكُمْ مِنْ يَطُورٍ أَمْهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٥﴾

«Allah sizi analarınızın bətnlərindən heç bir şey bilmədiyiniz halda çıxartdı. Sonra sizə qulaq, göz və qəlb verdi ki, bəlkə şükr edəsiniz» («ən-Nəhl» surəsi, 78).

Allah-təala bizdən yalnız Onun təkliyinə ibadət etməyi istəyir. O istəyir ki, biz insanlar Onun əmrlərini yerinə yetirək və qadağan etdiyi şeylərdən çəkinək:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٦٢﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٦٤﴾

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım. Mən onlardan ruzi istəmirəm. Mən onlardan Məni yedirtmələrini də istəmirəm. Şübhəsiz ki, ruzi verən də, yenilməz qüvvət sahibi olan da Allahdır!» («əz-Zariyat» surəsi, 56-58).

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
 ﴿١٦﴾ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا
 كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَفْعِلُونَ ﴿١٨﴾

«Ey Adəm övladı! Məgər Mən sizə: "Şeytana ibadət etməyin, o sizin açığı düşmənidir!" – deyər buyurmadımı?! Və: "Mənə ibadət edin, bu doğru yoldur!" – deyər əmr etmədimmi?! Həqiqətən, Şeytan içərinizdən çoxlarınızı yoldan çıxartdı. Məgər aqlınız kəsmirdi?»

(«Ya Sin» surəsi, 60-62).

Hər bir müsəlman ona vacib olan ibadətləri bacardığı qədər yerinə yetirməlidir:

لَا يَكْفِيكَ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَسْعَهَا

«Allah heç kəsi qüvvəsi çatmayan işi görməyə vadar etməz»
 («əl-Bəqərə» surəsi, 286).

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

«Allahdan (Allahın əzabından) bacardığınız qədər qorxun»
 («ət-Təğabun» surəsi, 16).

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
 مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا
 الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْتُمْ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

«Ramazan ayına yetişən şəxslər bu ayı oruc tutmalıdırlar; xəstə və ya səfərdə olanlar isə tutmadığı günlərin sayı qədər başqa günlərdə tutsunlar. Allah sizin üçün ağırlıq deyil yüngüllük istər ki, fəvta gedən günlərin orucunu tamamlayasınız və sizi düz yola yönəltməsinə görə Ona ("Allahu Əkbər" deməklə) tə'zim və bəlkə də şükr edəsiniz»

(«əl-Bəqərə» surəsi, 185).

Babasil xəstəliyinə tutulmuş İmran bin Hüseyn (r.a) namazını necə qılması haqqında Peyğəmbərdən (s.ə.s) soruşduqda, o belə demişdir: «*Ayaq üstə qıl, bacarmırsansa, oturan yerdə qıl, onu da bacarmırsansa, uzanan yerdə qıl!*» (əl-Buxari, 1117-ci hədis).

Allah-təala Onun haqqını ödəməyənlərin halını vəsf edərək buyurur:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا
 وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أذانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ
 بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٤﴾

«Biz cinlərdən və insanlardan çoxunu Cəhənnəm üçün yaratdıq. Onların qəlbləri var, lakin onunla (Allahın birliyini sübut edən dəlilləri, özlərinin dini

börc və vəzifələrini) anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla (Allahın mö'cüzələrini) görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla (öyüd-nəsihət) eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də (ondan) daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!» («Əl-Ə'raf» surəsi, 179).

Allahın dinini yer üzündə bərqərar etmək, Allahın haqqını ödəməkdəndir. Allahın göndərdiyi sonuncu səmavi din olan İslamın əsasları üç qismdir: 1) İslam; 2) İman; 3) Ehsan.

İSLAM

İslamın ərkani besdir:

1. Şəhadət gətirmək (Allahın tək, Məhəmmədin Onun qulu və elçisi olmasını təsdiq etmək):

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

«Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir. Mələklər və elm sahibləri də haqqa-ədalətə boyun qoyaraq O qüvvət və hikmət sahibindən başqa ibadətə layiq heç bir varlıq olmadığına şəhadət verdilər» («Ali İmran» surəsi, 18);

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ
وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

«Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın elçisi və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Allah hər şeyi biləndir» («Əl-Əhzab» surəsi, 40).

2. Namaz – gündəlik beş namazı öz vaxtında qılmaq;
3. Zəkat vermək:

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

«Halbuki onlara əmr edilmişdir ki, Allaha – dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün dinlərdən islama dönərək – ibadət etsinlər, namaz qılıb, zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur» («Əl-Bəyyinə» surəsi, 5).

4. Oruc tutmaq:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

«Ey iman gətirənlər! Oruc tutmaq sizdən əvvəlki ümmətlərə vacib olduğu kimi, sizə də vacib edildi. Bəlkə, (bunun vasitəsilə) siz pis əməllərdən çəkinəsiniz» («əl-Bəqərə» surəsi, 183).

5. Həcc:

وَاللَّهُ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفِيْرٌ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾

«Onun yoluna (ərzaq, minik, sağlamlıq və təhlükəsizlik baxımından) gücü çatan hər bir kəsin Həccə gedib o evi (müqəddəs Kə'bəni) ziyarət etməsi insanların Allah qarşısında borcudur. Kim bunu inkar edərsə, özünə zülm etmiş olar. Əlbəttə, Allah aləmlərə (heç kəsə) möhtac deyildir» («Ali İmran» surəsi, 97).

İMAN

İmanın ərkanı altıdır

1. Allaha iman;
2. Mələklərə iman;
3. Səməvi kitablara iman;
4. Peyğəmbərlərə iman;
5. Axirət gününə iman:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ
آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ

«Yaxşı əməl heç də (ibadət vaxtı) üzünüzü günçıxan və günbatana tərəf çevirməkdən ibarət deyildir. Yaxşı əməl sahibi əslində Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitaba (Allahın nazil etdiyi bütün ilahi kitablara) və peyğəmbərlərə inanandır» («əl-Bəqərə» surəsi, 177).

6. Xeyir və şərin qədərinin Allahdan olmasına iman:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٥١﴾

«Şübhəsiz ki, biz hər şeyi müəyyən ölçüdə (lazım olduğu qədər) yaratdıq» («əl-Qəmər» surəsi, 49).

İmanın şö'bələri altmış doqquzdur.

Əbu Hüreyrədən (Allah ondan razı olsun! – r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «İman altmış və bir neçə şö'bədən ibarətdir, həya da imanun şö'bəsinəndir» («Səhih əl-Buxari», «İman kitabı», 1/9, səh.67).

Şərh: İmanın şö'bələri üç əsas qismə bölünür:

I. Qəlbə aid olan əməllər.

İmanın bu qismi iyirmi dörd növdür:

- 1 - Allaha iman
- 2 - Mələklərə iman
- 3 - Allahın nazil etdiyi kitablara iman
- 4 - Allahın göndərdiyi elçilərə iman
- 5 - Qiyamət gününə iman
- 6 - Xeyir və şər qədərinin Allahdan olmasına iman
- 7 - Allahı sevmək
- 8 - Allah xatirinə sevmək və qəzəblənmək
- 9 - Məhəmməd Peyğəmbəri (s.ə.s) sevmək
- 10 - İxlas (Allah uğrunda görülən bir işdə riya və nifaqı tərک etmək)
- 11 - Tövbə etmək
- 12 - Qorxu (yə'ni Allahdan qorxmaq)
- 13 - Həyalı olmaq
- 14 - Şükr etmək
- 15 - Səbr etmək
- 16 - Ümid etmək (Allahın rəhmətinə)
- 17 - Vəfalı olmaq
- 18 - Qəza və Qədərə razı olmaq
- 19 - Rəhmli olmaq
- 20 - Təvazökar olmaq
- 21 - Təkəbbürlü olmamaq
- 22 - Həsəd, paxıllıq etməmək
- 23 - Kin saxlamamaq
- 24 - Qəzəblənməmək

II. Dilə aid olan əməllər. İmanın bu qismi yeddi növdür:

- 1 - Şəhadət gətirmək
- 2 - Qur'an oxumaq
- 3 - Faydalı elm öyrənmək
- 4 - Faydalı elm öyrətmək
- 5 - Dua etmək
- 6 - Zikr etmək
- 7 - Faydası olmayan sözlər danışmamaq

III. Bədənə aid olan əməllər. İmanın bu qismi otuz səkkiz növdür:

- 1 - Zəhiri və daxili təmizlik
- 2 - Övrət yerini örtmək
- 3 - Namaz qılmaq
- 4 - Zəkat vermək
- 5 - Oruc tutmaq
- 6 - Qul azad etmək
- 7 - Həcc və Ümrə ziyarəti etmək
- 8 - Yaxşılıq etmək, qonaqpərvər olmaq
- 9 - Kə'bənin ətrafında təvaf etmək
- 10 - Qədr gecəsini ibadətlə keçirmək
- 11 - E'tikaf etmək (Ramazan ayının axırındakı on gününü məsiddə qalmaq)
- 12 - Hicrət etmək
- 13 - Nəzir etdikdə onu ödəmək
- 14 - Allaha itaət edib, Ona asi olmayaraq imanı artırmaq
- 15 - Hər hansı bir günaha görə müəyyən cəriməni (kəffarəni) ödəmək
- 16 - Evlənmək və ya ərə getmək
- 17 - Ailəni dolandırmaq
- 18 - Valideynlərin qayğısına qalmaq, onlara asi olmamaq
- 19 - Uşaqları tərbiyə etmək
- 20 - Qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirmək
- 21 - Ağaya itaət etmək, qul ilə mülayim rəftar etmək
- 22.- Ədalətlə hökm vermək
- 23 - Qonşuya yaxşılıq etmək
- 24 - İxtiyar sahiblərinə itaət etmək
- 25 - Müsəlman camaatı ilə həmrəy olmaq
- 26 - Borc aldıqda onu qaytarmaq
- 27 - İnsanlar arasında sülh yaratmaq
- 28 - Cihad etmək (nəfslə, şeytanla və s.)
- 29 - Əxlaqlı olmaq, gözəl rəftar etmək
- 30 - Sədəqə vermək (Allah yolunda maldan xərc etmək)
- 31 - İsraf etməmək
- 32 - Salamı almaq
- 33 - İnsanlara əziyyət verməmək;
- 34 - Xeyirli işlərdə şərik olmaq
- 35 - Əmanətə xəyanət etməmək
- 36 - Boş söhbətlərdən, faydasız işlərdən uzaq olmaq
- 37 - Asqırıb «əlhəmdü lilləh»² deyənə «yarhəməkəllah»³ demək
- 38 - Əziyyət verən bir şeyi yoldan kənar etmək

---

² Həmd (şükə, tərif və s.) Allaha məxsusdur.

³ Allah sənə rəhm etsin.

EHSAN

Yə'ni, Allaha elə ibadət et ki, sanki sən Onu görürsən, bunu bacarmasan, O səni görürmüş kimi Ona ibadət et:

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٧٨﴾

«Həqiqətən, Allah Ondan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər və yaxşı işlər görənlərdir (məhsünlərlərdir)» («ən-Nəhl» surəsi, 128).

الَّذِي يَرِيكَ جِبْنَ تَقْوَمُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبِكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

«O Allah ki, səni namaza duranda da görür, səcdə edənlər içində dolananda da. Həqiqətən, (hər şeyi) eşidən və bilən Odur» («əş-Şüəra» surəsi, 218-220).

II HAQQ

Məhəmməd peyğəmbərin (s.ə.s) – in haqqı

Məhəmməd (s.ə.s) Fil ilində (miladi tarixlə 570 və ya 571-ci il) anadan olub, Allah-təala onu 40 yaşında bütün bəşəriyyət (insanlar və cinlər) üçün peyğəmbər seçmişdir:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

«De ki: "Ey insanlar! Mən Allahın sizin hamınız üçün göndərilmiş elçisiyəm"» («əl-Ə'raf» surəsi, 158).

قُلْ أُوْحِنَ إِلَىٰ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

﴿١﴾ تَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ، وَلَنْ نُفْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾

«[Ya Peyğəmbər!] De: "Mənə vəhy olundu ki, bir dəstə cin dedilər: – Biz çox qərribə, təsəvvür edilməz dərəcədə gözəl olan bir Qur'an eşitdik. O, haqq yolu göstərir. Biz ona iman gətirdik və heç kəsi Rəbbimizə şəriki qoşmayacağıq"» («əl-Cinn» surəsi, 1-2).

On üç il Məkkədə və on il Mədinədə olan insanları Allahın dini olan İslama də'vət etmişdir. Allah onu bir şahid kimi insanlara göndərib:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾

«Həqiqətən, Biz səni bir şahid, bir müjdəçi və bir qorxudan peyğəmbər kimi göndərdik» («əl-Fəth» surəsi, 8).

Belə olduğu halda:

1. Onun əmrlərini yerinə yetirib, qadağan etdiyi şeylərdən çəkinməli ki, bu da ona olan haqqımızdır. Allah-təala Qur‘anda buyurur:

﴿٤٤﴾ **وَمَا يَنْصُرُهُمُ**

اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

«Biz onları (peyğəmbərliklərinin doğru olduğunu sübut edən) aşkar mö‘cüzələr və kitablarla göndərdik. Sənə (peyğəmbərə) də Qur‘anı nazil etdik ki, insanlara onlara göndəriləni (hökmləri, halal-haramı) izah edəsən və bəlkə onlar da düşünüb dərk edələr!» («ən-Nəhl» surəsi, 44).

﴿٧﴾ **وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ**

«Peyğəmbər sizə nə verirsə (şəriət hökmü) onu götürün, nəyi qadağan edirsə, ondan əl çəkin, Allahdan qorxun!»

(«əl-Həşr» surəsi, 7).

﴿٧﴾ **فَلِإِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ**

﴿٧﴾ **وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ**

«De ki: "Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardınca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan və mərhəmətlidir» («Ali İmran» surəsi, 31).

Bu ayələrdən belə nəticə çıxır ki, Peyğəmbərin (s.ə.s) sünnəsini tətbiq etmək, onun haqqını ödəmək deməkdir. Sünnənin lüğəti mə‘nası yol deməkdir. Şəriətdə olan mə‘nası isə – Peyğəmbərin (s.ə.s) dedikləri, etdikləri, səhabələrinin dediklərini, etdiklərini təsdiq etməsi və onun zahirə görünüşüdür.

Peyğəmbərin (s.ə.s) sünnəsi də Allah tərəfindən nazil olunub:

﴿٣١﴾ **وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٣١﴾**

«O havadan (kefi istəyəni) danışmır, danışdığı ancaq nazil olan bir vəhydir» («ən-Nəcəm» surəsi, 3-4).

Hər bir müsəlmanın borcudur ki, şəriət hökmlərində Allahı və Onun rəsulunu (s.ə.s) hakim tə‘yin etsin:

﴿٣١﴾ **فَلْيُنْزَلْ عَلَيْكُمُ الْقُرْآنُ مُطَهَّرًا وَبَيِّنَاتٍ لِّرِجَالٍ لَّمْ يَلْمِزُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَكْفُرُونَ**

﴿٣١﴾ **بِالَّذِي نَزَّلَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَسَبَّوْهُ وَأَخْسَنُوا تَبَوُّؤًا**

«Əgər bir iş barəsində mübahisə etsəniz, Allaha və qiyamət gününə inanırsınızsa, onu Allaha və Onun elçisinə həvalə edin. Bu daha xeyirli və nəticə e'tibarilə daha yaxşıdır» («ən-Nisa» surəsi, 59).

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٩﴾

«Amma xeyr! Sənin Rəbbinə and olsun ki, onlar öz aralarında baş verən ixtilaflarda səni hakim tə'yin etməyincə və verdiyin hökmlərə görə özlərində bir sıxıntı duymadan sənə tam bir itaətlə boyun əyməyincə iman gətirmiş olmazlar» («ən-Nisa» surəsi, 65).

Peyğəmbərin (s.ə.s) haqqını qəsdən inkar edənin yeri cəhənnəmdir:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ، جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦٥﴾

«Hər kəs özünə doğru yol aşkar olandan sonra Peyğəmbərdən üz döndərüb (sünnəni inkar edib) mö'minlərdən (səhabələrdən) qeyrisinin yoluna uyararsa, onu istədiyi yola yönəldər və cəhənnəmə varid edərək. Ora necə də pis yerdir» («ən-Nisa» surəsi, 115).

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٦﴾

«Onun (Peyğəmbərin) əmrinə qarşı çıxanlar başlarına gələcək bir bələdan, yaxud düçar olacaqları şiddətli bir əzabdan həzər etsinlər» («ən-Nur» surəsi, 63).

Ümumiyyətlə, Peyğəmbərin (s.ə.s) sünnəsi altı qismdir:

Birinci: səbəbi olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir səbəbə görə etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) asqırdıqdan sonra «əl-həmdü lilləh» deyərdi. Deməli, səbəbsiz yerə bunu etmək sünnəyə müxalifdir. Məsələn, əsnədikdə «əl-həmdü lilləh» demək olmaz.

İkinci: keyfiyyəti olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir keyfiyyətdə etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) namaz qıldığında səcdəni rükudan sonra edərdi. Deməli, rükudan qabaq səcdə etmək sünnəyə müxalifdir.

Üçüncü: miqdarı olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir miqdarda etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) zöhr namazını 4 rükət qıldadı. Deməli, Zöhr namazını 4 rükətdən artıq və ya əskik qılmaq sünnəyə müxalifdir.

Dördüncü: cinsi olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir cinsdən etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) qurban bayramında (zi-l-hiccə ayının 10-u, 11-i, 12-i və 13-ü, yə'ni qurban günləri) üç cinsdən qurban kəsməyi buyurmuşdur. Bu heyvanlar dəvə, öküz, qoçdur. Deməli, qurban bayramında bu heyvanlardan başqa ətinin yeyilməsi halal olan heyvanı (xoruz, at və s.) qurban kəsmək sünnəyə müxalifdir.

Beşinci: zamanı olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir zamanda etdiyi ibadət.

Buna misal. Peyğəmbər (s.ə.s) məğrib namazını gün batdıqdan sonra qıldırı. Deməli, gün batmamış məğrib namazını qılmaq sünnəyə müxalifdir.

Altıncı: məkanı olan sünnə. Yə'ni Peyğəmbərin (s.ə.s) hər hansı bir məkanda etdiyi ibadət.

Buna misal: Peyğəmbər (s.ə.s) e'tikafı (Ramazan ayının axır on gününü müəyyən olunmuş yerdə keçirmək) məsciddə edərdi. Deməli, e'tikafı məsciddən başqa yerdə keçirmək sünnəyə müxalifdir.

Qeyd: Sünnəyə müxalif olan ibadət qəbul olunmur.

Aişədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *«Bizim etdiyimiz əməllərə yenilik əlavə edən kimsənin əlavəsi rədd olunur»* (Müslim, 4467).

2. Həmçinin onu bütün məxluqatdan çox sevmək onun haqlarındandır. Ənəs bin Malikin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *«Sizdən biriniz məni valideynindən, övladından və cəmi insanlardan çox sevməyincə imanı (kamil) olmaz»* (Müslim, 167).

III HAQQ

Valideynin haqqı

Allah və Onun elçisindən sonra, hər kəs üçün ən fəzilətli olan onun valideynidir. Övlad üçün ata-ananın hər birinin özünə görə fəziləti var. Lakin, ananın fəziləti daha çoxdur:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْتًا عَلَىٰ وَهْنٍ

«Biz insana ata-anasına yaxşılıq etməyi (valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı) tövsiyə etdik. Anası onu (bətində) çox zəif bir halda daşmışdı» («Loğman» surəsi, 14).

1. Onların qayğısını çəkmək və onlarla yaxşı rəftar etmək övladın borcudur:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَيَالُوا الَّذِينَ أَحْسَبُوا أَنَّمَا يُبَلِّغُنَّ عَنْدَكَ
الْكِبْرَ آخِذُهُمَّا أَوْ يَكْلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَّا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا
كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا
كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

«Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi (onlara yaxşı baxıb gözəl davranmağı) buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında (yaşayıb) qocalığın ən düşgün çağına yetərsə, onlara "Uf!" – belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış. Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına alıb: "Ey Rəbbim! Onlar mənə körpəliyimdən (nəvazişlə) tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et!" – de»

(«əl-İsra» surəsi, 23-24).

Əbu Hüreyrə (r.a) deyir: «*bir kişi Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib dedi: "Ey Allahın elçisi! Kimə daha çox qayğı göstərməliyəm?" O dedi: "Anana". Kişi soruşdu: "Sonra kimə?" Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Anana". Kişi təkrar soruşdu: "Bəs daha sonra kimə?" O yenə cavab verdi: "Anana". Kişi bir daha soruşdu: "Bəs daha sonra kimə?" Peyğəmbər (s.ə.s) bu dəfə dedi: "Atana"» (əl-Buxari, 5971).*

Bu qayğı təkcə bizə yox, bizdən əvvəlki ümmətlərə də buyurulmuşdur.

2. Valideyni söydürməmək onun haqlarındandır.

Abdullah bin Amrdan (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «*Kişinin valideynlərini lə'nətləməsi (söyməsi) böyük günahlardandır».* (Səhəbələr): «*Ey Allahın elçisi! Kişi valideynlərini lə'nətləyərmimi?*» – *deyə soruşduqda, o dedi: «Birinin ata-anasını söyür, o da qayıdıb onun ata-anasını söyür»* (əl-Buxari, 5973).

3. Valideyni İslama də'vət etmək onun haqlarındandır.

Əbu Hüreyrə (r.a) belə rəvayət edir: «*Mən müşrik olan anamı İslama də'vət edirdim. Bir gün yenə onu də'vət etdikdə, Peyğəmbər (s.ə.s) haqqında nalayiq sözlər dedi. Mən ağlaya-ağlaya Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib, dedim: "Ey Allahın elçisi! Mən anamı İslama də'vət edirdim, o bunu inkar edib, sənin haqqında nalayiq sözlər dedi. Allaha dua et, Əbu Hüreyrənin anasına hidayət versin!" Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Allahım, Əbu Hüreyrənin anasına hidayət ver!" Mən Peyğəmbərin (s.ə.s) duasından sonra sevincək evə getdim. Qapıya çatdıqda anam ayaq səslərini eşitdi və mənə yerimdə durmağı əmr etdi. Sonra çimib (qüsl edib) paltarını geyindi, qapını açıb mənə dedi: "Əbu Hüreyrə! Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa (ibadət haqqı olan) mə'bud yoxdur və Məhəmməd Onun qulu və elçisidir". Mən sevincimdən ağlaya-ağlaya Peyğəmbərin (s.ə.s) yanına gəlib ona dedim: "Ey Allahın elçisi! Gözün aydın! Allah sənin duanı qəbul etdi və Əbu Hüreyrənin anasına hidayət verdi..."» (Müslim, 6346).*

Qeyd: Valideyn kafir olsa belə, onun dünyəvi haqqını ödəməliyə (gözəl rəftar etmək, kömək etmək, sözüünə qulaq asmaq və s.). Lakin Allahın haram buyurduğu işlərə sövq etsələr, əməl etməməliyə.

4. Valideynlər vəfat etdikdən sonra onlar üçün dua etmək, Allahdan bağışlanma diləmək də onların haqlarındandır:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

«Ey Rəbbimiz! Haqq-hesab çəkilən gün məni, ata-anamı və mö'minləri bağışla!» («İbrahim» surəsi, 41).

IV HAQQ

Övladın haqqı

Övladı İslam tərbiyəsi ilə tərbiyələndirib cəhənnəm odundan qorumaq Allahın əmrlərindəndir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

«Ey iman gətirənlər! Özünü və əhli-əyalınızı cəhənnəm odundan qoruyun!» («ət-Təhrim» surəsi, 6).

Abdullah bin Ömər (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: «Hər biriniz qəyyumsunuz və hər biriniz tabeçiliyinizdə olanlar haqqında sorğusual olunacaqsınız...» (əl-Buxari, 893).

1. Övladı əzizləmək onun haqlarındandır:

Əbu Hüreyrə (r.a) deyir: «Peyğəmbər (s.ə.s) Əlinin (r.a) oğlu Həsəni (r.a) öpdü. Yanında oturan əl-Əqra bin Həbis ət-Təməmi bunu görüb dedi: "Mənim on övladım var, onlardan heç birini öpməmişəm". Peyğəmbər (s.ə.s) ona baxıb dedi: "Rəhm etməyə nə rəhm olunmaz"» (əl-Buxari, 5997).

2. Övlad üçün xeyirli dua etmək onun haqlarındandır:

Əbu Hüreyrədən (s.ə.s) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Üç nəfərin – məzlumun, müsafirin və valideynin övladı üçün etdiyi duanın qəbul olunmasına şəkk yoxdur" (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 32).

3. Övladın qayğısına qalmaq onun haqlarındandır. Əbu Səid əl-Xudridən rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Üç qız uşağının və ya üç bacının qayğısına qalan cənnətə daxil olar" (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 79).

4. Övladı tərbiyə etmək onun haqlarındandır.

İslam tərbiyəsi iki mənbədən götürülür:

1. Qur'ani-kərim,
2. Səhih hədislər:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ

الْآخِرِ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

«Həqiqətən, Allahın elçisi Allaha, qiyamət gününə ümid bəsləyənlər (Allahdan, qiyamət günündən qorxanlar) və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir» («əl-Əhzab» surəsi, 21).

İslamda tərbiyənin üsulları:

- nəsihət vermək (Qur'an ayələri, səhih hədislər və gözəl sözlərlə);
- Qur'an və səhih hədislərdə varid olan tərbiyəvi hekayələri danışmaq;
- nümunə olmaq (yə'ni, tərbiyə edən özü tərbiyə olunan üçün nümunə olmalıdır);
- çəkəndirmək (pis işlərdən) və həvəsləndirmək (yaxşı işlərə);
- tərbiyəsiz və əxlaqsızların pis aqibətlərini misal çəkmək.

V H A Q Q

Qohum-əqrabanın haqqı

Bu haqqı ödəmək hər bir müsəlmana (əvvəlki haqlar kimi) vacibdir:

وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ

«**Qohum-əqrabanın haqqını ver**» («əl-İsra» surəsi, 26).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Ruzisinin çoxalmasını, ömrünün uzanmasını istəyən şəxs qohumluq əlaqələrini möhkəmləndirsin"* (əl-Buxari, 585).

Cubeyr bin Mut'imin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Qohumluq əlaqələrini kəsən cənnətə daxil olmaz"* (əl-Buxari, 5984).

Qohum-əqrabanı İslama də'vət etmək, onların haqlarındandır:

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢٦﴾ وَأَنْذِرْ

عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٢٧﴾

«**Elə isə Allahla yanaşı başqa bir tanrıya ibadət etməkdən çəkin, yoxsa əzabə düçar edilənlərdən olarsan! Və ən yaxın qohumlarını qorxut!**» («əş-Şüəra» surəsi, 213-214).

İnsanların çoxu bu haqqı unudaraq qohumlarını tərک edir. Halbuki, sadəcə onların əhvalını öyrənməklə (soruşmaqla) boynunda olan haqqı ödəmiş olar. Bə'ziləri də yalnız qohumları onları yad edəndə o da onları yad edir. Bu da şəriətə müxalifdir. Şəriətə görə isə çətinlikdə də, firavanlıqda da qohumları ziyarət edib onların haqqını ödəmək lazımdır.

Qeyd: Qohum kafir olsa belə, onun haqqı ödəməliyə.

VI HAQQ

Qonşunun haqqı

وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْحَبْلِ وَإِثْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٦١﴾

«Allaha ibadət edin və Ona heç bir şeyi şərək qoşmayın! Ata-anaya, qohum-əqrabaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın və uzaq qohum-qonşuya, yaxın yoldaş və dostlara, müsafirlərə, sahib olduğunuz qul və kənzlərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah özünü bəyənənləri və lovğalıq edənləri sevməz» («ən-Nisa» surəsi, 36).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allaha və axirət gününə inanan qonşusuna yaxşılıq etsin..."* (Müslim, 174).

Qonşunun haqqı aşağıdakı kimidir:

1. Evdə bişirilən yeməkdən imkan daxilində qonşuya vermək:

Əbu Zərdən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Ey Əbu Zərr, yemək bişirdikdə suyunu çox et və qonşuna da ondan ver!"* (Səhihu-l-ədəbi-l-mufrad, 83).

2. Qonşunun qadını ilə zina və qonşudan oğurluq etmək haramdır:

Əl-Miqdəd bin əl-Əsvəd (r.a) rəvayət edir: *«Peyğəmbərdən (s.ə.s) zina və oğurluq haqqında soruşduqda, o dedi: "Qonşunun qadını ilə zina etmək, başqa on qadınla edilən zinadan, qonşudan edilən oğurluq isə başqa on oğurluqdan daha pis və günahı da daha çoxdur"»* (Səhihul-ədəbil-mufrad, 76).

3. Qonşuya əziyyət verməmək: Əbu Hüreyrə (r.a) rəvayət edir: *«Peyğəmbərə (s.ə.s) deyildi: "Ey Allahın elçisi! Filan qadın gecələri namaz qılıb, gündüzləri oruc tutub, yaxşı əməllər edib sədəqə verir, lakin qonşusuna dili ilə əziyyət verir". Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "O qadında xeyir yoxdur və o, cəhənnəm əhlindəndir"»* (Səhihul-ədəbil-mufrad, 88).

4. Qonşu kafir olsa da, ona yaxşılıq etmək.

Mücahid deyir: «*Abdullah bin Amrın (r.a) xidmətçisi qoç soyurdu. Abdullah (r.a) ona dedi: "Qurtardıqda ondan bir pay əvvəlcə qonşumuz yəhudiyə ver!" Bir nəfər dedi: "Yəhudiyə? Allah səni islah etsin!" Abdullah (r.a) dedi: "Peyğəmbər (s.ə.s) qonşu haqqında bizə o qədər nəsihət verirdi ki, ona miras payı ayıracağımu zənn edirdik"*» (Səhihul-ədəbil-mufrad, 95).

VII HAQQ

Ərlə arvadın bir-birinə olan haqqı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِيَتَّهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَعَابِرُونَ وَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ قُلُوبٌ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَمَسَّ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ
خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

«Ey iman gətirənlər! Qadınlara zorla varis çıxmaq sizə halal deyildir. (Qadınlar) açıq-aşkar pis bir iş görməyincə, özlərinə verdiyiniz şeylərin (mehrini) bir hissəsini geri qaytarmaq məqsədilə onlara əziyyət verməyin. Onlarla gözəl (Allahın buyurduğu kimi) rəftar edin. Əgər onlara nifrət etsəniz (dözün). Ola bilsin ki, sizə nifrət doğuran hər hansı bir şeydə Allah (sizdən ötrü) çoxlu xeyir nəzərdə tutmuş olsun» («ən-Nisa» surəsi, 19).

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

«...Kişilərin qadınlar üzərində şəriətə görə hüquqları olduğu kimi, qadınların da onlar (kişilər) üzərində hüquqları vardır. Ancaq kişilər (daha artıq əziyyətə qatlaşdıqları üçün) onlardan bir dərəcə üstüdürlər...» («əl-Bəqərə» surəsi, 228).

Ərlə arvad bir-birinin haqqını tam ödəyərsə, xoşbəxt olarlar. Ümumiyyətlə, bu haqq üç qismdir:

1. Bədən ilə əlaqəli haqq;
2. Mal ilə əlaqəli haqq;
3. İctimai haqq.

Ərin boynunda olan haqlar

1. Yemək, içmək, geyim və yaşayış yeri ilə qadını tə'min etmək:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

«Arvadın yeməyi və geyimi öz qüvvəsi dairəsində uşağın atasının üzərinə düşür» («əl-Bəqərə» surəsi, 233).

2. Qadını Allahın və Onun elçisinin (s.ə.s) buyurduğu qaydada tərbiyələndirmək:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا
أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ
وَالسَّيِّئَاتِ يَتَخَفُونَ نُفُوسَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
كَبِيرًا

«Kişilər qadınlar üzərində ixtiyar sahibidirlər. Bu, Allahın onlardan birini digərinə üstün etməsi və kişilərin öz mallarından (qadınları üçün) sərf etməsinə görədir. Əməlisələh qadınlar (ərlərinə) itaət edib Allahın himayəsi sayəsində gizli şeyləri (ərlərinin sirlərini, mal-dövlətini, namus və şərəfini) qoruyub saxlayırlar. (Ey kişilər!) Özbaşınalıq etmələrinə qorxduğunuz qadınlara nəsihət edin, (yola gəlməzlərsə) onlardan yatağımızı ayırın və (yüngülcə) döyün!⁴ Sizə itaət etdikdə isə onlara (əziyyət vermək üçün) başqa yol axtarmayın. Əlbəttə, Allah uca və böyükdür» («ən-Nisa» surəsi, 34).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Qadınlara diqqət edin, qadın qabırğadan yaranıb. Qabırğanın ən əyri hissəsi onun yuxarı tərəfidir, düzəltmək istəsən sındıracaqsan, düzəltməsən əyri qalacaq. Qadınlara diqqət edin!" (əl-Buxari, 3331).

3. Qadınlarla kobud rəftar etməmək:

وَلَوْ كُنْتُمْ فَطَّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَذَقْتُمُوهُنَّ مِنْ حَوْلِكَ

«Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə, onlar sənin ətrafından dağılıb gedərdilər» («Ali İmran», surəsi, 159).

⁴ Zədə vurmamaq, sındırmamaq, bədəninə iz qoymamaq, üzə vurmamaq və s. kobud hərəkətlər etməmək şərti ilə.

Arvadın boynunda olan haqlar

1. Ərinə qulluq (dünyəvi işlərdə) və itaət (dini) etməlidir:

Aişədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allahdan qeyrisinə səcdə etmək caiz olsaydı, qadına ərinə səcdə etməsini əmr edərdim"* (İbn Macə, 2/1852).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Qadın ərinin izni olmadan (fərz olmayan) oruc tutmamalıdır"* (əl-Buxari, 5192).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Kişi qadınını yatağına çağırıqda, o (qadın) onun (ərinin) istəyini yerinə yetirmədiyi üzündən əri qəzəblənmiş halda yatarsa, mələklər səhərə qədər o qadına lə'nət edərlər"* (Müslim, 3526).

Qeyd: Qadın yalnız üzrlü səbəbə görə cinsi əlaqədən imtina edə bilər.

2. Qadının əri ilə (və ərin qadını ilə) məzələnməsi (öpmək, qucaqlamaq və s.):

Cəbir bin Abdullahdan (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Allah zikri olmayan hər bir şey oyun-oyuncaqdır, dörd şeydən başqa: kişinin arvadı ilə məzələnməsi, atını əhlilləşdirməsi, iki hədəf arasında qaçması və üzməyi öyrənməsi"* (Səhih hədislər silsiləsi, 309).

3. Qadın, ərinin ona etdiyi yaxşılıqlara qarşı nankor olmamalıdır:

Əbu Səid əl-Xudri (r.a) rəvayət edir: *"Peyğəmbər (s.ə.s) bayram günü (qurban və fitrə) qadınların yanına gəlib dedi: "Ey qadınlar! Allah yolunda sədəqə verin! Cəhənnəm əhlinin əksəriyyətinin qadınlar olduğu mənə göstərildi". Onlar: "Nə üçün, ey Allahın elçisi?" – deyər soruşdular. O dedi: "Bu, sizin çox lə'nət etdiyinizə və ərlərinizə qarşı nankor olduğunuza (ərin əziyyətini heç etməyinizə) görədir"*» (əl-Buxari, 304).

VIII HAQQ

Hakimlərin haqqı

Hakim hər hansı bir topluya hökmranlıq edəndir. Məsələn, prezident xalqının, müəllim tələbələrinin, komandir əsgərlərinin, kişi ailəsinin hakimidir.

1. Hakimlərə tabe olmaq:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

«Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə (hakimlərə) itaət edin!» («ən-Nisa» surəsi, 59).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Mənə itaət edən Allaha itaət etmiş, mənə asi olan da Allaha asi olmuş olur. Əmirə itaət edən mənə itaət etmiş, ona asi olan isə mənə asi olmuş olur"* (Müslim, 4724).

Yalnız Allahın haram buyurduğu işlərə (oğurluq, zinakarlıq, narkotik maddələrin istifadəsi və s.) itaət etmək haramdır.

Abdullah bin Ömərən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Hər bir müsəlmana xoşuna gələn və gəlməyən işlərdə (əmiri) eşidib, itaət etmək vacibdir. Yalnız Allaha asi olan işlərdə itaət etmək olmaz"* (Müslim, 4740).

2. Onların işinə qarışmamaq:

Əbu Hüreyrən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Kişinin (və ya qadının) islamının gözəlliyi, ona aid olmayan şeyləri tərک etməsindədir"* (ət-Tirmizi, 2317).

Əl-Həsən ibn Əli (r.a) rəvayət edib deyir: *«Mən Peyğəmbərdən (s.ə.s): "Sənə aid olanı götür, aid olmayanı isə tərک et!" – sözlərini əzbərlədim»* (əl-Müsənnəf Əbd ər-Razzəq, 4984).

3. Öz nəfsiniz üçün istədiyiniz xeyirdən və hidayətdən onlar üçün də istəmək bu haqdandır:

Ənəs bin Malikin (r.a) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: *"Sizdən biriniz nəfsinə istədiyini qardaşı (və ya bacısı, ata-anası və s.) üçün istəməyincə imanı kamil olmaz"* (əl-Buxari, 13).

4. Allahın onlara verdiyi var-dövlətə göz dikməmək və həsəd aparmamaq:

Səhl bin Sə'd əs-Sə'idin (r.a) rəvayət etdiyi hədis: *«Bir kişi gəlib Peyğəmbərə (s.ə.s) dedi: "Ey Allahın elçisi! Mənə elə bir əməl öyrət ki, onu etdikdə həm Allah, həm də insanlar məni sevsin". Peyğəmbər (s.ə.s) dedi: "Dünyaya göz dikmə, Allah səni sevsin. İnsanların əlindəkinə göz dikmə, insanlar səni sevsin"»* (İbn Macə, 4102; Səhih hədislər silsiləsi, 944).

IX HAQQ

Müsəlmanların bir-birinə olan haqqı

1. Mö'minlər öz aralarında biri-birilərinə qarşı mərhəmətli, mülayimdirlər:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

«Məhəmməd Allahın elçisidir. Onunla birlikdə olanlar (mö'minlər) kafirlərə qarşı sərt, (öz aralarında isə) bir-birinə qarşı mərhəmətlidirlər» («əl-Fəth» surəsi, 29).

Əbu Musadan (r.a) rəvayət olunan hədis: «Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Mö'minlər bina kimidir, bir-birinə dayaq olur". Sonra o (s.ə.s) əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirdi» (əl-Buxari, 6026).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Mö'min bəndə (mö'min) qardaşına yardım etdikcə Allah da ona yardım edər" (Müslim, 6793).

2. Müsəlman olan şəxs başqa müsəlmanlara zərər vurmamalıdır:

Abdullah ibn Amrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "(Həqiqi) müsəlmanın əlindən və dilindən başqa müsəlmanlara zərər çəkməz..." (əl-Buxari, 10). Bu hədisdə əl və dil ən çox hərəkdə olan əza olduğu üçün xüsusişdirildi. Deməli, müsəlman hər bir əzasını xeyir üçün istifadə etməlidir.

3. Müsəlman bacardığı qədər pislili yaxşıqla dəf etməli və ya onun əvəzini pisliliklə çıxmamalıdır:

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ

«Sən pislili yaxşıqla dəf et!» («əl-Mu'minun» surəsi, 96).

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ
وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٩٦﴾ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا
يُلْقِيهَا إِلَّا دُؤُورٌ حَظِي عَظِيمٌ ﴿٩٧﴾

«Yaxşıqla pislilik eyni ola bilməz! (Ey mö'min kimsə!) Sən pislili yaxşıqla dəf et! Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görürsən. Bu (xislət) yalnız (dünyada məşəqqətlərə) səbr edənlərə verilir və yalnız böyük ismət (savab, fəzilət) sahiblərinə öta olunur» («Fussilət» surəsi, 34-35).

وَعِبَادَ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ
قَالُوا سَلَامًا ﴿١٧﴾

«Rəhmanın bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə, təvazökarlıqla gəzər, cahillər onlara söz atdıqları (xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri) zaman onlarla gözəl, yumşaq danışarlar» («əl-Furqan» surəsi, 63).

4. Müsəlman qardaşının səhvini gördükdə onu düzəltmək üçün çalışmalı və camaat arasında onu ifşa etməməlidir:

Əbu Səid əl-Xudridən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Sizdən biriniz münkər (günah) gördükdə onu əli ilə düzəltsin! Ona qadir olmasa, dili ilə düzəltsin! Ona qadir olmasa, qəlbi ilə (o münkərə) nifrət etsin ki, bu da imanun ən zəif mərtəbəsidir" (Müslim, 175).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Kim bir müsəlmanın eybini örtərsə, Allah da dünya və axirətdə onun eybini örtər" (Müslim, 6793).

5. Müsəlman ticarət etdikdə də aldatmamalıdır:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا
كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٢١﴾

«Vay halına çəkiddə və ölçüdə aldadanların! O kəslər ki, özləri xalqdan bir şey aldıkları zaman onu tam ölçüb alar, xalq üçün bir şey ölçdükdə və çəkiddə onu əskildərlər» («əl-Mutaffifin» surəsi, 1-3).

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Bizə qarşı silah qaldıran və bizi aldadan (ticarətdə və s.) bizdən deyildir" (Müslim, 164).

6. Mö'minlərə əziyyət verməmək də bu haqlardandır:

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغْيًا مَا كُتِبَ عَلَيْهِمْ فَفَعَلُوا
بِهِنَّ تَأْتًا وَإِنَّمَا مَثَبُهَا ﴿٥٨﴾

«Mö'min kişiləri və qadınları etmədikləri bir işdən ötrü incidənlər, şübhəsiz ki, öz üzərlərinə böhtan və açıq-aydın bir günah götürmüşlər» («əl-Əhzab» surəsi, 58).

Bundan əlavə Peyğəmbərin (s.ə.s) hər bir müsəlman üçün xüsusiləşdirdiyi haqlar var.

Əbu Hüreyrədən (r.a) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər (s.ə.s) demişdir: "Müsəlmanın müsəlman üzərində haqqı altıdır". "Onlar hansılardır?" – deyə soruşulduqda, o demişdir: "Qarşılaşdıqda salamını almaq, də 'vət etdikdə də 'vətini qəbul etmək, nəsihət istədikdə nəsihət vermək, asqırılıb "əlhəmdü lilləh" desə, ona

"yərhamukəllah" demək, xəstələndikdə ziyarət etmək və vəfat etdikdə cənazəsinin ardınca getmək" (Müslim, 5616).

7. Müsəlmanların arasında sülh yaratmaq:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٦﴾

«Həqiqətən, mö'minlər qardaşdirlar. Buna görə də (aralarında bir mübahisə düşsə) iki qardaşınızın arasını düzəldin və Allahdan qorxun ki, bəlkə rəhm olunasanız» («əl-Hücurat» surəsi, 10).

X H A Q Q

Qeyri-müsəlmanların haqqı

Kafirələr və müşriklər Allahın, Peyğəmbərin (s.ə.s) və müsəlmanların düşmənidir. Lakin bununla belə onların haqqını ödəmək, onlara qarşı ədalətli olmaq biz müsəlmanların borcudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

«Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir camaata qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır» («əl-Maidə» surəsi, 8).

Əbu Zərdən (r.a) rəvayət olunan hədis: «Peyğəmbər (s.ə.s) Rəbbindən rəvayət edib deyir ki, "O dedi: – Ey qullarım! Mən zülm etməyi nəfsimə haram etdim. Sizin bir-birinizə zülm etməyinizi də sizə haram etdim. Bir-birinizə zülm etməyin!"» (Müslim, 6517).

Ümumiyyətlə kafirlər dörd qismdir:

1. İslamın və müsəlmanların düşməni:

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

«Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etməyib Onun sərhədlərini aşarsa, Allah da onu həmişəlik cəhənnəmə daxil edər. Onu rüsvayçı əzab gözləyir» («ən-Nisa» surəsi, 14).

2. Aman istəyənlər. Onların haqqı, tə'yin olunmuş məkan və zaman ərzində onları himayəyə götürməkdir:

وَأِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ
أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ

«Əgər müşriklərdən biri səndən aman istəsə, ona aman ver ki, Allah kəlamını dinləsin. Sonra onu əmin olduğu yerə çatdır» («ət-Tövbə» surəsi, 6).

3. Əhd bağlayanlar. Onların haqqı, onlarla bağlanan əhdə vəfa etmək və tə'yin olunmuş müddət ərzində bağlanan ittifaqı pozmamadır:

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُواكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا
عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتَيْتُمُ الْيَهُودَ عَاهِدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ

«Müqavilə bağladıqdan sonra sizə qarşı bir əskiklik etməmiş və sizin əleyhinizə heç kəsə yardım göstərməmiş (müşriklər) istisnadır. Onlarla olan əhdinizə axıra qədər (müddəti bitənədək) vəfa edin» («ət-Tövbə» surəsi, 4).

4. Zimmilər. Bunlar İslam dövlətində daimi sakin olan yəhudi, xaçpərəst, məcusi və qeyriləridir:

Zimmə əhlinin haqqı

1. Zimmə əhdini pozmamaq:

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ

«Əhd etdiyiniz zaman Allaha verdiyiniz əhdi yerinə yetirin!» («ən-Nəhl» surəsi, 91).

2. İslam dinini qəbul etməyi onlara məcbur etməmək:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

«Dində məcburiyyət yoxdur. Artıq doğruluq (iman) azğınlıqdan (küfrdən) fərqlənir» («əl-Bəqərə» surəsi, 256).

3. Onları himayə və müdafiə etmək.

4. Onları sirdaş tutmayaraq onlara yaxşılıq etmək:

لَا يَتَّبِعِكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُواكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٦﴾ إِنَّمَا يَتَّبِعِكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُواكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٧﴾

«Allah din yolunda sizinlə vuruşmayan və sizi yurduunuzdan çıxarmayan kimsələrə yaxşılıq etməyi və onlarla ədalətlə rəftar etməyi sizə qadağan etməz. Allah ədalətli olanları sevər. Allah sizə ancaq sizinlə din yolunda vuruşan, sizi yurduunuzdan çıxaran və çıxartmağa kömək edən kimsələrlə dostluq etmənizi qadağan edir. Onlarla dostluq edənlər əsl zalimlərdir» («əl-Mumtəhinə» surəsi, 8-9).

5. Günah olan işlərə (araq içmək, donuz əti yemək və s.) müsəlmanları dəvət etməyincə, o işləri etməkdə onlara mane olmamaq.

6. Qanlarına və mallarına bais olmamaq.

7. Zülm etməmək və bacara bilmədiyi bir işi etməyə məcbur etməmək.

SON SÖZ

Bu gün İslam aləmində ədalətsizlik baş alıb gedir ki, bu da İslama ləkə vurur və İslam dəvətinə mane olur. Müsəlmanların başlarına gələn bir çox bəlalər də məhz bu ədalətsizliklərinə görədir. Ömər bin əl-Xəttab (r.a) demişdir: «Biz müsəlmanlar Allahın islam dini ilə izzətləndirdiyi bir ümmətik, nə vaxta qədər ki, islam dinindən başqa bir şeylə izzətlənmək istəyəcəyik, Allah da bizi zəlil edəcək».

Əziz müsəlman qardaş və bacılarım! Bu on haqqı lazımcına yerinə yetirməyə çalışın və bu işdə Allahın müsəlmanlara kömək etməsini Ondan diləyin!

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə	2
Birinci haqq: Allahın haqqı	4
İslam	6
İman	7
Ehsan	10
İkinci haqq: Peyğəmbərin (s.ə.v) haqqı	10
Üçüncü haqq: Valideynin haqqı	13
Dördüncü haqq: Övladın haqqı	15
Beşinci haqq: Qohum-əqrabanın haqqı	16
Altıncı haqq: Qonşunun haqqı	17
Yeddinci haqq: Ər-arvadın bir-birinə olan haqqı	18
Səkkizinci haqq: Hakimlərin haqqı	20
Doqquzuncu haqq: Müsəlmanların bir-birinə olan haqqı	22
Onuncu haqq: Qeyri-müsəlmanların haqqı	24
Son söz	26